

Antoni Jackowski, Izabela Soljan

PIELGRZYMKI W POLSKIM PRAWOSŁAWIU
LES PÈLERINAGES DANS LA RELIGION ORTHODOXE
PILGRIMAGES IN POLISH EASTERN ORTHODOXE CHURCH

W artykule przedstawiono główne problemy związane z pielgrzymkami do prawosławnych ośrodków kultu religijnego w Polsce. Po krótkim zarysie historii Kościoła prawosławnego na ziemiach polskich przedstawiono istotę kultu Maryi, kultu świętych oraz specyficzne w prawosławiu znaczenie ikony. One bowiem decydują przede wszystkim o rozwoju pielgrzymek. Następnie, po rysie historycznym prawosławnych pielgrzymek w Polsce, zaprezentowano próbę oceny współczesnego państwa związanego z tym wyznaniem. Główną uwagę poświęcono najważniejszym ośrodkom kultu religijnego wyznawców prawosławia, a więc Grabarce, Jabłecznej, Świętej Górze Jawor oraz ośrodkowi w Supraślu.

1. WPROWADZENIE

Tradycje prawosławia w Polsce sięgają czasów tworzenia się naszej państwowości. Pod koniec IX w. Państwo Wielkomorawskie opanowało ziemie plemienia Wiślan, wprowadzając tu chrześcijański obrządek metodiański. Przypuszcza się, że jeszcze w X stuleciu w Krakowie i Wiślicy czynne były związane z tym obrządkiem katedry biskupie. W następnych stuleciach Kościół prawosławny w Polsce stał się niejako spadkobiercą obrządku metodiańskiego. Przejawiało się to m. in. liturgią w języku cerkiewno-słowiańskim czy obrzędowością charakterystyczną dla chrześcijaństwa wschodniego, które wśród Słowian rozpowszechniali święci Cyryl i Metody.

W okresie panowania Mieszka I państwo polskie utraciło na rzecz księcia kijowskiego Włodzimierza (981 r.) wschodnie grody polskie (Przemyśl, Czerwień). Chrzest Rusi w 988 r. spowodował, że te odebrane Polsce ziemie były chrystianizowane przez Kościół wschodni. Ponowne włączenie do Polski Gro-

dów Czerwińskich w 1018 r. przez Bolesława Chrobrego zapoczątkowało stała już obecność Kościoła prawosławnego na ziemiach polskich. Opiekę i pomoc temu Kościołowi okazywali m. in. Kazimierz Wielki i Władysław Warneńczyk. Ten ostatni wydał w 1443 r. pierwszy przywilej, równający w prawach Kościół prawosławny z Kościołem rzymskokatolickim. Ułatwiło to założenie w XV w. w Jablecznej pierwszego na ziemiach polskich męskiego klasztoru (monasteru) prawosławnego. Rozwijała się też struktura organizacyjno-terytorialna tego Kościoła. W wyniku unii brzeskiej (1596 r.) część wyższego duchowieństwa uznała zwierzchnictwo papieża. Dało to początek Kościoła unickiego (greckokatolickiego). W 1620 r. odbudowana została hierarchia prawosławna, uznana następnie oficjalnie przez Władysława IV (1634 r.). Po upadku powstania kościuszkowskiego polski Kościół prawosławny został przyłączony do Kościoła prawosławnego w Rosji. Spowodowało to znaczną rusyfikację tego wyznania w Polsce. Samodzielność tego Kościoła nastąpiła dopiero w okresie międzywojennym, a proces autokefalii (tj. pełnego uniezależnienia) ciągnął się od 1922 do 1948 r.¹

W latach międzywojennych Kościół prawosławny na ziemiach polskich liczył około 3,8 mln wiernych, co stanowiło blisko 12% ogółu ludności. Prawosławie było drugim po katolicyzmie wyznaniem w kraju. W większości województw wschodnich prawosławni stanowili od około 20% do blisko 80% mieszkańców (województwo poleskie). Kościół ten skupiał głównie ludność rosyjską, ukraińską i białoruską.

Druga wojna światowa i powojenne zmiany polityczne w Europie przekształciły zasadniczo strukturę wyznaniową Polski. Nowa granica wschodnia, przesiedlenia do ZSRR ludności białoruskiej i ukraińskiej w latach 1944–1947, a także straty wojenne oraz akcja „Wisła” w 1947 r. sprawiły, że liczba wyznawców prawosławia spadła do około 300 tys. Począwszy od lat 50. wspólnota prawosławnych systematycznie wzrastała, licząc w 1990 r. ponad 570 tys. osób, tj. około 1,5% ludności kraju. Nadal więc prawosławie stanowi drugie co do wielkości wyznanie w Polsce. W 1993 r. Kościół prawosławny obejmował 6 diecezji: warszawsko-bielską, białostocko-gdańską, wrocławsko-szczecińską, łódzko-poznańską, przemysko-nowosądecką oraz lubelsko-chełmską. Zwierzchnikiem Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego jest obecnie Wielce Błogosławiony Bazyli (Doroszkiewicz), Prawosławny Metropolita Warszawski i całej Polski. W 1991 r. Kościół ten obejmował łącznie 410 świątyń².

Ważną rolę w rozwoju i utrwalaniu prawosławia odgrywały monastera. Odnosi się to zarówno do czasów sprzed zawarcia unii brzeskiej, jak i potem, w latach międzywojennych i w chwili obecnej. Na ogół posiadały one cudowne ikony, relikwie świętych, bądź też na ich terenie znajdowały się groby fundatorów. Zawsze w monasterach notowano ożywiony ruch pielgrzymkowy. W okresie

¹ *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, Warszawa 1993, s. 13–14.

² *Kościół prawosławny...*, s. 40–42.

Rys. 1. Monastery prawosławne II Rzeczypospolitej

Dessin 1. Les monastères orthodoxes de la IIème République

(źródło, source: *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, Warszawa 1993)

międzywojennym na terenie Polski funkcjonowało 11 monasterów męskich oraz 5 żeńskich. Najważniejszym był monaster Począjowski, który posiadając status ławy podlegał bezpośrednio metropolii³. Obecnie działają w Polsce tylko

³ Począjów (obecnie Ukraina) stanowi przykład miejscowości, której rozwój związany był z funkcją religijną – w tym przypadku z pielgrzymkami do słynnej Ławy Począjowsko-Uspieńskiej. W latach 1773–1831 Począjów był głównym ośrodkiem pielgrzymkowym wyznawców Kościoła greckokatolickiego. W 1881 r. klasztor przejęli mnisi prawosławni i od tego czasu aż do 1918 r. Począjów był uznawany za jedną z czterech głównych ław Cerkwi Rosyjskiej i stał się ważnym centrum pielgrzymkowym prawosławia. Czczone w Polsce kopie cudownej ikony Matki Bożej Począjowskiej znajdują się w Warszawie (metropolitalna cerkiew św. Marii Magdaleny oraz kościół OO. Bazylianów).

cztery ośrodki zakonne – dwa męskie: istniejący od XV w. monaster św. Onufrego w Jabłecznej i reaktywowany w 1984 r. monaster w Supraślu, a także dwa żeńskie: od 1947 r. monaster na Świętej Górze Grabarce oraz od 1993 r. Żeński Dom Zakonny w Białymstoku-Dojlidach⁴.

2. KULT BOGURODZICY, KULT ŚWIĘTYCH, KULT IKONY

W prawosławiu rozbudowany jest kult Bogurodzicy i kult świętych. Kult Maryi zajmuje szczególne miejsce. Kościół prawosławny widzi w Niej Matkę Bożą i Orędowniczkę za cały rodzaj ludzki. Miłość i kult Matki Bożej są „duszą prawosławia”⁵. Przejawia się on zarówno w hymnach liturgicznych, różnorodnych nabożeństwach, jak i w ikonografii czy konsekrowaniu świątyń pod wezwaniem Maryi.

Znaczące miejsce w pobożności wyznawców prawosławia zajmuje kult świętych. Wyraża się on szczególnie kultem relikwii i cudownych wizerunków. Najbardziej rozpowszechniony jest kult świętych: Jana Chrzciciela, Piotra i Pawła, Mikołaja, Jerzego Zwycięzcy, Sergiusza, Onufrego.

Wreszcie w pobożności prawosławnej ważny jest kult świętych ikon przedstawiających Chrystusa, Matkę Bożą, aniołów i świętych. W przekonaniu wiernych ikona nie jest jedynie obrazem o świętej treści, ale jest miejscem pełnej łaski obecności, jakby objawienia Chrystusa (lub Matki Bożej czy świętych)⁶. Inaczej mówiąc, ikona w prawosławiu stanowi „teofanię” (objawienie rzeczywistości Bożej), „sakrament”, jako widzialny znak niewidzialnej, promieniującej obecności i łaski. Według słów św. Jana Damasceńskiego ikona jest „oknem w nadprzyrodzoność”⁷.

3. PIELGRZYMKI WYZNAWCÓW PRAWOSŁAWIA W POLSCE

Tradycje pielgrzymowania wiernych Kościoła prawosławnego na ziemiach polskich sięgają odległych czasów. Podobnie jak w całym prawosławiu, również w Polsce wędrowki takie związane były z objawieniami ikon (szczególnie Matki Bożej) i kultem miejscowych świętych. W wielu przypadkach czczony obiekt związany był z monasterami lub pustelniami.

Szacuje się, że na ziemiach polskich w XVI stuleciu funkcjonowało ponad 100 ośrodków kultowych (w większości związanych z kultem ikony Matki Bo-

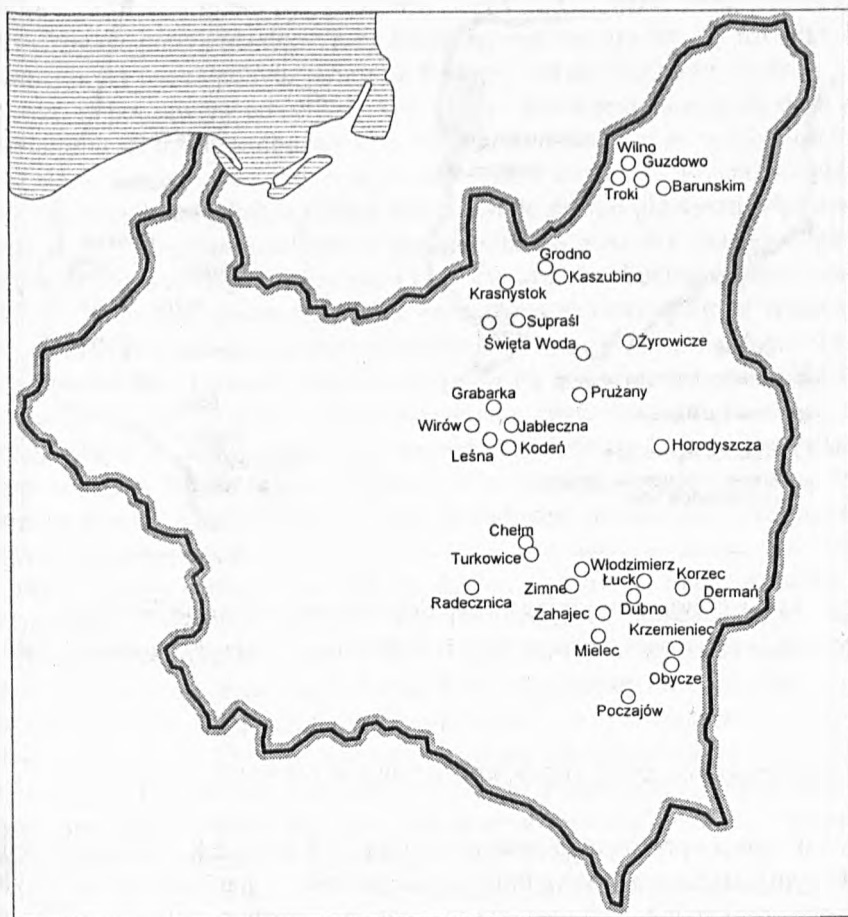
⁴ *Kościół prawosławny ...*, s. 105–107.

⁵ S. Bułgakow, *Prawosławie. Zarys nauki Kościoła Prawosławnego*, Białystok 1992, s. 132.

⁶ S. Bułgakow, *Prawosławie ...*, s. 156.

⁷ Z. J. Zdybicka, *Religia i religioznawstwo*, Lublin 1988, s. 214; A. Jackowski, *Zarys geografii pielgrzymek*, Kraków 1991 s. 46–47.

zej) o zasięgu co najmniej regionalnym. Polscy wyznawcy prawosławia przez całe stulecie szczególnie chętnie pielgrzymowali do głównych sanktuariów położonych w Rzeczypospolitej bądź na Rusi Kijowskiej, zwłaszcza do Kijowa, Poczajowa, Żyrowic, Smoleńska, Jabłecznej, Grabarki. W latach międzywojennych czynnych było 30 ośrodków o zasięgu ponad lokalnym. Obecnie Kościół prawosławny ma 1 ośrodek o zasięgu międzynarodowym (Grabarka), 1 ośrodek o zasięgu krajowym (Jabłeczna) i około 15 ośrodków o zasięgu regionalnym⁸.

Rys. 2. Główne prawosławne ośrodki pielgrzymkowe w granicach II Rzeczypospolitej
 Dessin 2. Les principaux centres orthodoxes de pèlerinage dans les Frontières de la IIème
 République (źródło, s o u r c e: *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*,
 Warszawa 1993)

⁸ *Kościół prawosławny ...*, s. 133–138.

Tę ostatnią grupę stanowią przede wszystkim sanktuaria, które przed drugą wojną światową miały zasięg jedynie lokalny. W wyniku zmian terytorialnych i związaną z nimi utratą większości głównych centrów kultu religijnego siłą rzeczy część ich funkcji przejęły te ośrodki, które pozostały w granicach Polski. Niemal wszystkie sanktuaria położone są w granicach historycznego Podlasia, a szczególnie w województwie białostockim.

Rys. 3. Główne prawosławne ośrodki pielgrzymkowe po II wojnie światowej
 Dessin 3. Les principaux centres orthodoxes de pèlerinage après la IIème guerre mondiale

4. GŁÓWNE PRAWOSŁAWNE OŚRODKI KULTOWE W POLSCE

W tej części opracowania omówiono Grabarkę (ośrodek o zasięgu międzynarodowym), Jableczną (zasięg krajowy) oraz krótko scharakteryzowano wybrane ośrodki regionalne cechujące się w ostatnich latach wysoką dynamiką rozwoju i przyciągające coraz większą liczbę pątników.

Grabarka

Święta Góra Grabarka jest największym i najważniejszym centrum pielgrzymkowym Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Ranga te-

go ośrodka znacznie wzrosła po drugiej wojnie światowej, co z jednej strony spowodowane było utratą, w tym czasie, wielu sanktuariów na Wschodzie, z drugiej zaś pozytywny wpływ wywarło założenie w 1947 r. żeńskiego klasztoru prawosławnego, do niedawna jedyne w Polsce.

Data i okoliczności powstania sanktuarium na Świętej Górze nie są dokładnie znane. W przekazywanej tradycji równoprawnie funkcjonują dwa różne podania⁹. Jedno związane jest z kultem cudownej ikony Spasa Izbawnika, która w obawie przed najazdem Tatarów została wywieziona z cerkwi w Mielniku jeszcze w XIII w. i miała być przechowywana na Grabarce. Brak jednak źródeł historycznych potwierdzających tę hipotezę, nie zachowały się również żadne informacje na temat pobytu ikony na Świętej Górze. Bezsprzeczny jednak pozostaje fakt, iż począwszy od XIII w. kult ikony Zbawiciela cieszył się dużą popularnością na terenach nadbużańskich. Musiał być także silny w okolicach Grabarki skoro wzniesiona tutaj cerkiew otrzymała wezwanie Przemienienia Pańskiego (Spasa Izbawnika), a święto Spasa jest do dzisiaj głównym odpustem obchodzonym w sanktuarium. Drugie podanie datuje początki ośrodka dopiero na wiek XVIII i nawiązuje do epidemii cholery, która wybuchła w Siemiatyczach w 1710 r. Wówczas jeden z parafian obrządku wschodniego miał widzenie we śnie, w którym dowiedział się, że od śmierci może go uratować jedynie wykonanie dużego krzyża i udanie się z nim na pobliską górę. Sen ten opowiedział proboszczowi – księdzu Pawłowi Smoleńskiemu (była to parafia unicka), który przyjął relację za objawienie Boże i zaprowadził ludność na wzgórze. Wśród pijących wodę ze źródła, wypływającego ze wzgórza śmiertelność ustała. Wierni postanowili w tym cudownym miejscu wybudować cerkiew jako podziękowanie Bogu za otrzymane łaski.

Data budowy cerkwi i nazwisko budowniczego nie są znane. Prawdopodobnie nastąpiło to wkrótce po 1710 r. Pierwszy dokument wspominający o kaplicy na Grabarce pochodzi dopiero z 1789 r. i dotyczy nowo wybudowanej wówczas kaplicy w miejsce pierwotnej¹⁰. Cerkiew do czasu kasaty unii brzeskiej w 1839 r. stanowiła filię unickiej parafii w Siemiatyczach, po czym stała się własnością prawosławnych. W XVIII w. Święta Góra stanowiła już znane centrum kultowe, do którego schodzili się, zwłaszcza w Święto Przemienienia Pańskiego, wyznawcy obrządku wschodniego przynosząc ze sobą różnej wielkości krzyże wotywny, które poświęcano i wkopywano wokół świątyni.

Krzyże są niejako wyróżnikiem Grabarki, którą często nazywa się „wzgórzem pokutników”. Najstarsze formuły na krzyżach głoszą „Zdarowia” i tu imię i nazwisko osoby, w intencji której zatknięto krzyż. Inne zawierają błagalne prośby: „Boże prosti mienia” lub „Hospodi zmiłujśia nad mnoj”. Według lokal-

⁹ Opracowano głównie na podstawie rozpraw magisterskich K. Lesieckiej (1993), L. Skibińskiej (1988) oraz I. Czirwik (1988).

¹⁰ Akta wizytacji dekanatu drohickiego z 1789 r. przeprowadzonej przez ks. A. Duchnowskiego.

nych tradycji wielkość krzyży zależała od wielkości choroby i cierpienia osoby stawiającej go.

Po roku 1839, czyli po włączeniu Kościoła unickiego do Cerkwi prawosławnej kaplica na Grabarce stopniowo popadała w ruinę. Prawosławie nie było jeszcze wystarczająco silne na tym terenie, a ludność unicka, nie pogodzona z likwidacją unii, przeniósła się na drugą stronę Bugu. Dopiero w latach 1884–1895 przeprowadzono gruntowny remont i rozbudowę, a raczej przebudowę cerkwi. Nadal jednak swym wyglądem przypominała ona bardziej klasyczną bezkopułową cerkiew unicką aniżeli prawosławną.

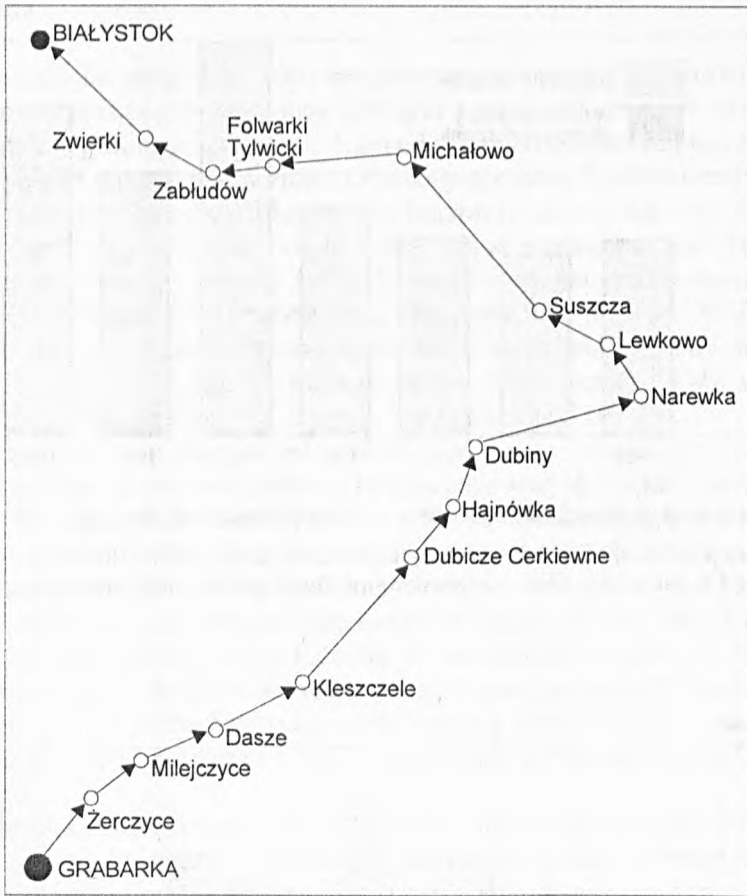
Zarówno pierwsza jak i druga wojna światowa nie spowodowały dewastacji cerkwi. Stało się to dopiero w 1990 r., kiedy to w wyniku podpalenia zabytkowa świątynia spłonęła. W tym samym roku przystąpiono do jej odbudowy, tym razem wzniesiono już obiekt murowany, na zewnątrz obłożony drewnem, zgodnie z historyczną architekturą.

Cerkiew ta p.w. Przemienienia Pańskiego usytuowana jest w najwyższym punkcie wzgórza. Z trzech stron otaczają ją rzędy drewnianych krzyży wotywnych, wkopanych w ziemię lub umocowanych na drzewach. Za nimi znajduje się klasztor p.w. św. Marty i Marii wraz z cerkwią zimową p.w. Matki Boskiej Wspomożycielki i Opiekunki (z 1956 r.) oraz cmentarz. Ważnym elementem sanktuarium jest cudowne źródło wypływające u podnóża góry.

Jak już wspomniano, szczególnie uroczyste obchodzony jest na Świętej Górze odpust Przemienienia Pańskiego, przypadający corocznie 18–19 sierpnia. Wówczas to przybywają tysiące wiernych z całej Polski, a w ostatnich latach także wielu pielgrzymów z zagranicy (głównie z Białorusi, Finlandii, Węgier). Ludowa nazwa święta to Spas. Według legendy Bóg wysłał z nieba dwóch świętych: Rocha i Spasa. Roch przybył na ziemię 16 sierpnia i stał się patronem zwierząt, a Spas 19 sierpnia i został patronem ludzi. Na pamiątkę tego wydarzenia ustanowiono 19 sierpnia święto.

Biblijnie Święto Przemienienia związane jest z górą Tabor, na której apostołowie – Piotr, Jakub i Jan ujrzeli Chrystusa rozmawiającego z Mojżeszem i Eliaszem.

Główne uroczystości kościelne rozpoczynają się wieczorem 18 sierpnia. Wielu pątników przynosi krzyże i wchodzi z nimi na klęczkach na Świętą Górę. Po odprawieniu wieczornej mszy rozpoczynają się nabożeństwa nocne. Jedno z nich, celebrowane przy grobach mniszek, jest nabożeństwem żałobnym za dusze zmarłych zakonnic z tutejszego klasztoru. Ostatnią mszę świętą Przemienienia Pańskiego odprawia się następnego dnia przed południem. Ze świętem tym związany jest także starodawny zwyczaj poświęcania owoców i kłosów zboża. Ponadto wielu pątników, w celu uzdrowienia i odpuszczenia grzechów, pije wodę z cudownego źródła i obmywa nią chore części ciała. W sierpniowym odpuszczeniu bierze udział kilkadziesiąt tysięcy wiernych (w 1992 r. 50 tys. pątników), wśród których systematycznie wzrasta liczba pielgrzymów przybywających pie-

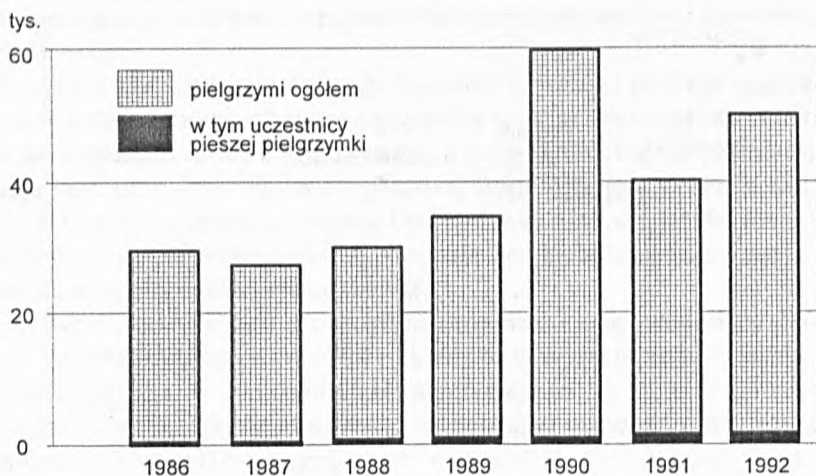
Rys. 4. Trasa pieszej pielgrzymki Białystok–Święta Góra Grabarka

Dessin 4. L'itinéraire du pèlerinage à pied de Białystok au Mont Saint de Grabarka

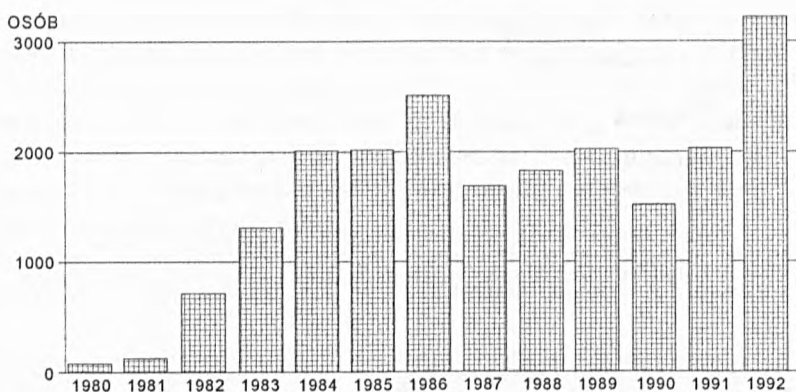
szo¹¹. Pierwsza nieoficjalna piesza pielgrzymka młodzieży prawosławnej wyruszyła na Grabarkę z Zabłudowa w 1985 r. i liczyła ok. 60 uczestników. Dwa lata później udało się zorganizować już oficjalną, sześciodniową pielgrzymkę, tym razem z Białegostoku. Od tego czasu pielgrzymka ta corocznie w sierpniu nawiedza sanktuarium, przy czym trasy w kolejnych latach nieco się zmieniały. Ostatnio rejestruje się także piesze pielgrzymki z Grodna i Mińska na Białorusi.

Począwszy od 1980 r. Grabarka jest również miejscem spotkań młodzieży prawosławnej organizowanych przez Koło Teologów Prawosławnych Szkół Teologicznych oraz Bractwo Młodzieży Prawosławnej. Spotkania odbywają się zwykle w maju, w okresie paschalnym.

¹¹ Kościół prawosławny..., s. 138.

Rys. 5. Pielgrzymi na Świętej Górze Grabarce w odpust Przemienienia Pańskiego – 19 sierpnia
 Dessin 5. Les pèlerins au Mont Saint de Grabarka le jour du pardon de Transfiguration, le 19 août
 (źródło, s o u r c e: *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, Warszawa 1993)

Rys. 6. Uczestnicy „Majowej” Pielgrzymki na Świętą Górę Grabarkę organizowaną przez Bractwo Młodzieży Prawosławnej

Dessin 6. Les participants du “Pèlerinage de Mai” au Mont Saint de Grabarka organisé par la Fraternité de la Jeunesse Orthodoxe
 (źródło, s o u r c e: *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, Warszawa 1993)

Z innych świąt i uroczystości obchodzonych na Świętej Górze należy wymienić święto Matki Bożej Pocieszycielki (6 listopada) oraz święto Jordanu – poświęcenie wody (19 stycznia).

Jableczna

Monaster świętego Onufrego w Jablecznej stanowi dla polskiej społeczności prawosławnej główne – obok Grabarki – centrum kultowe¹². Sanktuarium położone jest w odległości około 1,5 km od ostatnich zabudowań wsi Jableczna, w malowniczej scenerii doliny Bugu. Od strony północnej i południowej teren klasztorny otaczają grzęzawiska i bagna oraz fragmenty dawnej dąbrowy. Dojście do klasztoru możliwe jest jedynie od zachodu, drogą prowadzącą ze wsi. Obecny zespół klasztorny stanowi jedynie część dawnego założenia architektoniczno-ogrodowego formowanego i przekształcanego na przestrzeni wieków. W jego skład wchodzi: murowana, klasycystyczna cerkiew p.w. św. Onufrego, wzniesiona w latach 1838–1840 (w miejsce dwóch poprzednich: XV-wiecznej i XVII-wiecznej), klasztor oraz dwie kaplice: Św. Ducha i Zaśnięcia Matki Boskiej.

Jableczyński monaster już od wieków funkcjonuje jako miejsce pielgrzymkowe, związane przede wszystkim z kultem cudownej ikony św. Onufrego. Zachował się zapis mieszczan Brześcia z 1527 r. potwierdzający odbycie przez nich pielgrzymki w dniu 12 czerwca na odpust w Jablecznej.

Początki monasteru nie są dokładnie znane, nie istnieją bowiem żadne dokumenty erekcyjne, brak również jakichkolwiek zapisków źródłowych na ten temat. Większość badaczy opowiada się za założeniem ośrodka w wieku XV, gdyż na specjalnie dla klasztoru ręcznie napisanym egzemplarzu Ewangelii widnieje data 1498 r. Także historyczne dokumenty z 1499 i 1522 r.¹³ oraz wspomniany wyżej zapis mieszczan z 1527 r. zawierają informacje o istniejącym już klasztorze.

W przekazywanej przez stulecia ludowej tradycji geneza sanktuarium wiąże się z osobą św. Onufrego – egipskiego mnicha, który miał się ukazać nad Bugiem miejscowym rybakom, w miejscu dzisiejszego monasteru. Wkrótce po tym wydarzeniu rybacy znaleźli na brzegu ikonę Świętego i umieścili ją w specjalnie w tym celu wybudowanej cerkwi. W legendzie nieznane pozostaje miejsce, z którego przyplłynęła ikona. Niegdyś mówiono „Bóg dał ikonę, a Bugiem ona przyplłynęła”. Według jednej z hipotez ikonę mogli przywieźć tutaj zakonnicy-malarze, którzy przyplynieśli Bugiem. Pomijając różnice interpretacyjne pewne jest, iż początki i rozwój jableczyńskiego sanktuarium wiązały się z kultem ikony św. Onufrego. Niestety w 1990 r. XV-wieczna ikona, stanowiąca od stuleci cel licznych pielgrzymek została skradziona i dotąd jej losy są nieznane.

¹² Opracowano na podstawie rozprawy magisterskiej M. S z c z e p a n i a k (1991) oraz A. B a r g i e l (1993).

¹³ Z 1499 r. pochodzi dokument potwierdzający nadanie wsi Jableczna Mikołajowi Nassucie. Klasztor położony był – według tego dokumentu – na terenie wsi, ale stanowił już wydzieloną enklawę. Dokument z 1522 r., wystawiony przez króla Zygmunta Starego, potwierdza sprzedaż dworu Jableczno z „monasterem św. Onufria” Janowi Zaberezińskiemu.

Święty Onufry uznawany był za szczególnego patrona prawosławia w Polsce, a zwłaszcza patrona Podlasia. Miał on bowiem obiecać mieszkańcom Jabłecznej, iż miejsce to zawsze pozostanie przy prawosławiu, co znalazło potwierdzenie w trudnych latach „nawracania” cerkwi na obrządek greckokatolicki. Podczas gdy potężne sanktuaria prawosławne jak Poczajów czy Supraśl przyjęły unię, klasztor św. Onufrego pozostał prawosławny. Do dzisiaj na bramie wjazdowej do klasztoru widnieje napis: Monaster Jabłecznyński p.w. św. Onufrego założony w XV w. nieprzerwanie zachowujący wierność św. prawosławiu”.

W ciągu swej długiej historii monaster przeżywał zarówno lata znacznego rozwoju jak i prawie zupełnego upadku. Poza wspomnianym okresem unijnym (XVIII w.) drugi poważny kryzys miał miejsce w okresie powojennym. Ożywienie nastąpiło dopiero na początku lat 70. wraz z przybyciem do monasteru biskupa Sawy, ordynariusza diecezji białostocko-gdańskiej, który został przeorem klasztoru. Od 1974 r. w Jabłecznej mieści się siedziba Wyższego Prawosławnego Seminarium Duchownego. Klasztor utrzymuje kontakty z wieloma ośrodkami prawosławnymi m. in. z mnichami z Góry Athos oraz z Cerkwią rosyjską.

Główne uroczystości, o zasięgu ogólnokrajowym mają miejsce 25 czerwca, w święto patrona cerkwi. Rozpoczyna je wieczorne i nocne czuwanie w cerkwi. O trzeciej nad ranem zaczyna się prawie trzygodzinna jutrznia, odprowadzana w kaplicy Św. Ducha nad brzegiem Bugu. Święto kończy przedpołudniowa liturgia celebrowana przez metropolitę oraz procesja okružająca trzykrotnie cerkiew. W odpuszczeniu uczestniczy ponad 30 tys. pielgrzymów z całej Polski.

Supraśl

Prawosławny monaster Bazylianów w Supraślu został założony już w 1500 r. Ośrodek ten należał do najważniejszych miejsc pielgrzymkowych zarówno w I i II Rzeczypospolitej. W okresie międzywojennym klasztor przekazano kościołowi katolickiemu. Prawosławny monaster reaktywowano tu w 1984 r. W tym samym roku do cerkwi powróciła cudowna ikona Matki Boskiej, będąca tutaj od stuleci przedmiotem szczególnego kultu. Jest ona kopią ikony Matki Boskiej Smoleńskiej zwanej Orędowniczką Ziemi Białostockiej. Te dwa fakty zdecydowały o odnowieniu ruchu pielgrzymkowego do Supraśla. Na uroczystości Matki Boskiej Supraskiej, odbywające się corocznie 9 i 10 sierpnia, przybywają pątnicy nie tylko z województwa białostockiego, ale i z innych regionów Polski. W 1994 r. odnotowano ok. 1000 pielgrzymów, w tym piesze pielgrzymki z Hajnówki, Michałowa, Gródka, Sokółki. Wierni licznie nawiedzają cerkiew także w święto Zwiastowania Najświętszej Marii Panny – 25 marca oraz św. Jana Teologa – 21 maja i 9 października.

Krynoczek

Krynoczek to nazwa niewielkiej polany na skraju Puszczy Białowieskiej koło Hajnówki¹⁴. Nazwa ta wywodzi się od znajdującego się tutaj cudownego źródła – białoruskie: krynoczek. Najwięcej pielgrzymów, głównie z okolicznych wiosek, przybywa tu w trzeci dzień Pięćdziesiątnicy. Wierzą oni iż, dzięki szczególnej obecności Ducha Św., poświęcona wówczas woda nabiera niezwykłej mocy. Wielogodzinnej liturgii w cerkwi towarzyszy rytuał picia wody ze źródła i obmywania nią chorych części ciała. Wodę zabiera się też do domów dla tych, którzy nie mogli przybyć na odpust.

Piatienka

Według tradycji początki sanktuarium związane są z objawieniem Matki Bożej, która miała uratować ludność od szalejącej wówczas zarazy¹⁵. W miejscu wskazanym przez Maryję wybudowano kapliczkę, w pobliżu której wkrótce wypłynęło źródło. Na pamiątkę tych wydarzeń, co roku w dziesiąty piątek po Wielkanocy, z miejscowej cerkwi do kaplicy wyrusza uroczysta procesja niosąca obraz Matki Boskiej. Wzdłuż drogi klęczy wielu pielgrzymów pragnących, aby obraz został przeniesiony nad ich głowami. W kaplicy kapłan dokonuje poświęcenia wody, której podobnie jak w innych ośrodkach przypisuje się właściwości oczyszczające i uzdrawiające.

Góra Jawor

Sanktuarium położone jest w województwie nowosądeckim, w pobliżu miejscowości Wysowa. Jego historia sięga roku 1925, kiedy to jednej z miejscowych kobiet miała ukazać się Matka Boska. W miejscu tym w 1929 r. wzniesiono cerkiew p.w. Opieki Matki Boskiej. Na Świętej Górze nabożeństwa odprawiane są dwa razy w roku: 12 lipca (św. Piotra i Pawła) oraz 14 października (święto Opieki Matki Boskiej). Miejsce to otaczane jest szczególnym kultem także przez ludność femkowską.

5. PODSUMOWANIE

W ostatnim okresie obserwuje się wyraźne ożywienie migracji pielgrzymkowych w chrześcijaństwie. Odnosi się to przede wszystkim do katolicyzmu, ale

¹⁴ E. Zielińska, *Ścieżkami świąt i zwyczajów ludowych*, Warszawa 1990, s. 87–88.

¹⁵ Tamże.

podobne zjawisko obserwujemy również w Kościele wschodnim – zarówno w Polsce, jak i w innych krajach dawnego „obozu komunistycznego”. Co roku w pielgrzymkach do prawosławnych ośrodków kultowych w Polsce bierze udział ponad 100 tysięcy wiernych tej społeczności (ponad 20% ogółu polskich wyznawców). Pątnicy licznie pielgrzymują nie tylko na Grabarkę i do Jablecznej – centrów Kościoła prawosławnego w Polsce – ale i do pozostałych miejsc kultowych. We wszystkich ośrodkach o zasięgu regionalnym w główne odpusty i święta obserwuje się znaczny napływ pielgrzymów. Dużą popularnością wiernych cieszy się Supraśl, Krynoczek, Piatienka oraz Góra Jawor.

Wydaje się, że do ożywienia ruchu pielgrzymkowego oraz zbliżenia młodzieży prawosławnej i katolickiej znacznie przyczynił się VI Światowy Dzień Młodzieży w Częstochowie 14–15 sierpnia 1991 r. Wśród kilku milionów uczestników – pokaźną grupę stanowili młodzi wyznawcy prawosławia, rekrutujący się zwłaszcza z terenów byłego Związku Radzieckiego. Wielu spośród tych pątników pokonywało ostatnią część swej wędrówki na spotkanie z Papieżem Janem Pawłem II uczestnicząc w pielgrzymkach pieszych katolickich, które z różnych stron Polski zmierzały w kierunku Jasnej Góry. Szczególnie wielu młodych wędrowało w pielgrzymkach z Przemyśla, Lublina, Białegostoku. Wydaje się, że głównie ci młodzi, jak również ich następcy będą stanowić już w najbliższej przyszłości o randze pielgrzymek w procesie kształtowania duchowości młodego pokolenia wyznawców prawosławia – zarówno w Polsce, jak i w innych krajach. Wskazują na to już obecnie ożywione przyjazdy młodych z różnych krajów i często różnych wyznań chrześcijańskich do naszej Grabarki.

PIŚMIENNICTWO

- B a r g i e ł A., 1993, *Wybrane elementy atrakcyjności turystycznej Polesia Podlaskiego*, praca magist., Zakład Geografii Turyzmu IG UJ.
- B u ł g a k o w S., 1992, *Prawosławie. Zarys nauki Kościoła prawosławnego*, Białystok–Warszawa, Orthdruk s.e., Formica.
- C z y r w i k I., 1988, *Zróżnicowanie kulturowe województwa białostockiego jako czynnik atrakcyjności turystycznej*, praca magist., Zakład Geografii Turyzmu IG UJ.
- J a c k o w s k i A., 1991, *Pielgrzymki i turystyka w Polsce*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- J a c k o w s k i A., 1991, *Zarys geografii pielgrzymek*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geogr., z. 85.
- Kościół Prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, 1993, red. L. Adameczuk, A. Mirowski, GUS, Warsz. Metropolia Prawosławna, Warszawa.
- L e s i e c k a K., 1993, *Święta Góra Grabarka*, praca magist., Inst. Religioznawstwa UJ.
- S k i b i Ń s k a L., 1988, *Geografia prawosławia w Polsce*, praca magist., Zakład Geografii Turyzmu IG UJ.
- S z c z e p a n i a k M., 1991, *Jableczyński monaster św. Onufrego w życiu i kulturze miejscowej ludności*, praca magist., Inst. Religioznawstwa UJ.
- U s p i e n s k i L., 1993, *Teologia ikony*, W drodze, Poznań.

Z d y b i c k a Z. J., 1988, *Religia i religioznawstwo*, Lublin, Red. Wydawnictw KUL.

Z i ó ł k o w s k a E., 1990, *Ścieżkami święt i zwyczajów ludowych*, Inst. Turystyki, Warszawa.

Prof. dr hab. Antoni Jackowski

Mgr Izabela Soljan

Instytut Geografii

Uniwersytet Jagielloński

ul. Grodzka 64

31-044 Kraków

Wpłynęło:

21 października 1995 r.

RÉSUMÉ

Les traditions de pèlerinage des fidèles de l'Église orthodoxe sur les terres polonaises remontent aux temps très éloignés. Ainsi que dans toute la religion orthodoxe, en Pologne ces pèlerinages étaient liés avec les révélations des icônes (celles de la Mère de Dieu avant tout) et le culte des saints locaux. Souvent l'objet vénéré restait en liaison avec les monastères ou les érémitages. On estime, que sur les terres polonaises au XVI. siècle il y avait plus de 100 centres de culte à l'importance du moins régionale. Les orthodoxes polonais, pendant les siècles entiers, allaient volontiers aux sanctuaires situés dans la République Polonaise ou la Russie de Kiev, tels que: Kiev, Poczajów, Żyrowice, Jableczna, Grabarka. Dans la période de l'entre deux guerres, il y avait 30 centres à l'importance plus que locale. A présent, l'Église orthodoxe compte 1 centre à l'importance internationale (le Mont Saint de Grabarka), 1 centre à l'importance nationale (Jableczna) et 15 centres environ à l'importance régionale (Supraśl, Krynoczka, Piatienka, le Mont Jawor, entre autres). La plupart de ces sanctuaires n'avait que de l'importance locale avant la IIème guerre mondiale. Les changements territoriaux et la perte des centres principaux du culte religieux ont occasionné l'interception des fonctions de ces centres par ceux qui sont restés en Pologne. Presque tous ces sanctuaires sont situés dans la région de Podlasie, dans la voïvodie de Białystok.

Traduit par Lucjan Kowalski

SUMMARY

The tradition of pilgrimages of the Orthodox Eastern Church followers on Polish ground goes a long way back in time. Like in all Orthodox Eastern Church areas, also in Poland such pilgrimages were connected with the manifestation of icons (especially those of Mother Mary) and with the cult of local saints. In many cases the sacred object was connected with monasteries or hermitages. It is estimated that in the 16th century, on Polish ground there existed over 100 cult centres of at least regional influence. For several centuries Polish Orthodox Eastern Church followers travelled to the main sanctuaries situated in Rzeczpospolita ("republic") or Kiev Russia, especially to Kiev, Poczajow, Zyrowice, Jableczna, Grabarka. In the interwar period there were 30 functioning centres of wider than regional influence. At present the Orthodox Eastern Church has one international centre (St. Mount of Grabarka), one national (Jableczna) and about 15 regional centres (e. g. Suprasl, Krynoczka, Piatienka, Jawor Mountain). Most of them are sanctuaries which

before World War II had only local influence. As a result of territorial changes and the loss of the main religious cult centres, some of their functions were taken over by those centres which remained within Polish borders. Almost all sanctuaries are situated in the Podlasie, especially on the area of Białystok voievodship.

Translated by Ewa Mossakowska